

El 'Projecte Dorve' com a eina de dinamització socioeconòmica d'una comarca de l'Alt Pirineu

EVA TARRAGONA I VANESA FREIXA
rurbans
(associació sociocultural per
a la dinamització rural de muntanya)

RESUM: EL 'PROJECTE DORVE' COM A EINA DE DINAMITZACIÓ SOCIOECONÒMICA D'UNA COMARCA DE L'ALT PIRINEU

La baixa densitat demogràfica, la distància als principals nuclis productors de cultura i co-neixement, la emigració dels més joves, el mateix tarannà de la societat; tot plegat ha menat al Pallars Sobirà, com moltes altres comarques pirinenques, a un estancament social en la participació en la vida activa de la comarca. El Projecte Dorve neix amb l'objectiu d'actuar com a engranatge dinamitzador. I els resultats obtinguts fins ara són un bon indicador de la voluntat d'implicació local dels pallaresos, de ben segur extensible a banda i banda d'aquest territori.

PARAULES CLAU: Projecte Dorve, Pallars Sobirà, Pirineus, dinamització, poblament, demografia, participació, rurbans.

RESUMEN: EL 'PROYECTO DORVE' COMO INSTRUMENTO DE DINAMIZACIÓN SOCIO-ECONÓMICO DE UNA COMARCA DEL ALT PIRINEU

La baja densidad demográfica, la distancia con los principales núcleos productores de cultura y conocimiento, la emigración de los más jóvenes, la propia manera de ser de la sociedad; todo ello ha llevado al Pallars Sobirà, como muchas otras comarcas pirenaicas, a un estancamiento social en la participación en la vida activa de la comarca. El Proyecto Dorve nace con el objetivo de actuar como engranaje dinamizador. Y los resultados obtenidos hasta ahora son un buen indicador de la voluntad de implicación local de los pallareses, claro está extensible a los alrededores de este territorio.

PALABRAS CLAVE: Proyecto Dorve, Pallars Sobirà, Pirineos, dinamización, poblamiento, demografía, participación, rurbans.

ABSTRACT: THE 'DORVE PROJECT' AS A SOCIAL-ECONOMIC ACTIVATOR IMPROVE-MENT AT THE "ALT PYRENEES" REGION

The low demographic density, the distance from the main cultural and knowledge areas, the emigration of young people, the society character; all that have led Pallars Sobirà, like a lot of other Pyrenees regions, to a social stagnation in the active life participation of the region. The Dorve Project is born with the objective to act as a social-economic booster. And the obtained results until now are a good indicator of the local implication of the Pallars people; and it will be of course spread through the surroundings.

KEY WORDS: Dorve Project, Pallars Sobirà, Pyrenees, dynamization, settlement, demography, participation, rurbans.

El Pallars Sobirà és la segona comarca menys poblada de Catalunya (6.174 hab.) després de l'Alta Ribagorça (3.477 hab.) i és, amb diferència, la primera comarca amb menys densitat demogràfica de tot el país català (4,6 h/km²).¹ Davant aquesta evidència podem dir que és un dels territoris que ha patit més intensament l'èxode demogràfic del darrer segle xx. Motivada pel retrocés de les formes de vida tradicionals, aquesta llarga sagnia l'ha menat a una situació que, fins fa ben poc, semblava perillosament irreversible.

La tendència comença a revertir-se a partir de 1990-1995; tot i així, la dinàmica de la població se n'ha vist ressentida. Una estructura d'edats clarament envellida, amb pocs joves, i una població molt disgregada en el territori ha marcat el caràcter d'una societat que ha hagut de viure d'esquenes a iniciatives culturals i socials; i que, tot i els considerables esforços d'uns quants, s'ha vist, en moltes ocasions, estancada i reclosa en ella mateixa.

El Projecte Dorve neix amb la intenció d'aportar un nou engranatge de dinamització a la comarca. La intenció és, d'alguna manera, treure partit de la situació que més ens ha desfavorit en els darrers anys i encetar així una dinàmica participativa que, pel fet de donar-se en un territori "demogràficament limitat" i "on tothom es coneix", ens fes possible pensar en la intervenció de la major part de la població.

El context i la situació del moment és clau, la comarca es troba, com molts ho han definit, en un punt de cruïlla en el que encara es pot decidir l'entramat econòmic i social que la definirà en un futur. Els models de comarques veïnes poden o no servir-nos. Es tracta de fer partícips als mateixos pallaresos d'aquesta evolució i evitar, d'aquesta manera, deixar l'esdevenidor en mans de la improvisació o potser, perquè no dir-ho, dels interessos econòmics del moment.

Arrel del projecte Dorve es forma l'associació rurals que, una vegada més, és el reflex de la situació que es viu en la zona: un grup de joves amb un nexa "territorial" comú, però que per motius diversos —feina, estudis...— no viuen a la mateixa comarca. Uns són del Pallars i hi viuen, altres en són però no hi viuen, i finalment, uns pocs que no hi van néixer, però que ara ja en són. A aquest nexa s'uneix la percepció, més o menys objectiva, per part de totes les persones que formariem rurals, que, amb tots els canvis socioeconòmics

1. Indecat, 2001: "<http://www.idecat.es/servlet/BasicTerr?TC=1&V0=1&V1=COM>"

que ha viscut i està vivint el Pallars, és ara quan podem i hem de treballar per trobar el model de comarca que més s'atansa a la voluntat dels seus habitants. Així, la intenció de l'associació és tirar el projecte endavant, generar una proposta on tots els pallaresos i gent que es senti vinculada a la comarca hi tinguin cabuda i encetar una nova dinàmica, més democràtica, si es vol, que uneixi esforços amb altres iniciatives que han intentat vèncer el tarannà forçadament endogàmic i poc participatiu de la disgregada població del Pallars.

La mesura en què això s'aconsegueixi depèn, evidentment, del nivell de participació dels habitants de la zona. Per això, el repte no és del tot fàcil. S'han hagut i s'hauran de trobar fórmules que facin atractiva la proposta, els temes tractats hauran de ser d'interès per aquells a qui va dirigida, i els sistemes de difusió hauran de ser efectius.

De bon començament, teníem clar que una de les eines claus de la participació, i en això s'ha fonamentat fins ara bona part del projecte, tindria el format de reunions periòdiques obertes al públic en general, on es debatessin els principals punts on podia detectar-se una situació de conflicte.

Una primera diagnosi ens va fer estructurar aquestos debats en quatre eixos principals: la política territorial, el desenvolupament econòmic, el despoblament i la nova immigració i la cultura com actiu dinamitzador. En una primera reunió, on vam intentar convocar al màxim de gent possible —ens vam posar en contacte amb associacions, ajuntaments i particulars—, vam explicar les línies generals del projecte -que incloïen altres accions a part de les reunions del debat- i animarem a tots els assistents a participar i ajudar-nos en la tasca de difusió. La veritat és que, en un principi, el projecte era molt ambiciós, el marc de totes les accions que proposàvem era el poble que donà el nom al projecte: Dorve. Però per motius conjunturals (i també econòmics) això no pogué ser i el que acabà quallant fou l'element que més ens amoinava i del qual depenia l'èxit o fracàs de la proposta: la participació.

Després d'aquella primera reunió, el mes de desembre de 2003, en seguiren 17 més fins al mes de maig. Intentarem, en totes elles, cridar l'atenció amb l'ajuda d'una figura "mediàtica" que donés peu al debat o amb alguna proposta controvertida que toqués directament els interessos dels participants potencials. Cal dir que moltes de les propostes per al debat foren plantejades pels mateixos participants, de manera que l'èxit de convocatòria quedava més o

menys garantit. De resultes d'aquesta fórmula aconseguirem reunir a més de 150 persones (unes 500 si incloem les assistències a les taules del juliol), un nombre gens menyspreable si tenim en compte que al Pallars Sobirà només hi viuen a l'actualitat unes 6.700 persones.²

Amb les propostes, reflexions i suggerències recollides s'elaborà un document de conclusions que havia de servir de punt de partida per les taules de debat que s'organitzaren durant el mes de juliol de 2004 en diferents pobles de la comarca i que havien de ser el primer pas per a una aplicació pràctica de tot el que s'estava parlant. Amb aquest objectiu, les taules es plantejaren amb un únic requisit bàsic, que totes elles comptessin amb la presència de totes les parts implicades: representants locals, Administració, experts i casos externs a la comarca que ens poguessin servir de guia.

Diferents moments de les taules de debat del Projecte Dorve

POBLAMENT AL PALLARS SOBIRÀ

Sobre la temàtica de despoblament i nova immigració, en la que es centra aquest article, les conclusions que es van extreure de les diferents reunions posen en evidència els clars desequilibris que es viuen a la comarca, i que afecten ben probablement de manera semblant a altres comarques pirinenques. La diagnosi de la situació és fins a cert punt paradoxal.

2. Dades oficials, facilitades pel Consell Comarcal del Pallars Sobirà (2004).

El Pallars Sobirà és una de les comarques catalanes que ha patit amb més intensitat la davallada demogràfica que afectà els Pirineus, de forma general, des de la segona meitat del segle XIX -passà de 20.430 habitants el 1860 a 5.418 el 1991. Però el Pallars, a diferència d'alguns dels seus veïns, ni tan sols es beneficià del relatiu (per temporal) redreçament demogràfic que portà la incorporació de la indústria hidroelèctrica i d'altres petites indústries manufactureres a l'economia pirinenca en la primera i part de la segona meitat del segle XX. El 1983, la diagnosi feta en un estudi realitzat per la Caixa d'Estalvis de Catalunya, era completament desesperançadora: "[...] les perspectives demogràfiques difícilment podrien ser pitjors, puix que l'envelliment i l'elevat índex de masculinitat -i de solteria-, amb la consegüent disminució de la taxa de natalitat i l'increment de la de mortalitat, configuren una situació d'elevada destabilització de l'estructura demogràfica, i les perspectives -a curt termini- apunten cap a una greu disminució de la població actual". Les previsions eren igualment desfavorables: "la població del Pallars Sobirà, l'any 2000, es reduirà a 2.500 habitants, el 50% de la població actual, i d'aquests més del 30% tindran una edat superior als 65 anys". Els autors de l'estudi només contemplaven una oportunitat, que arribà, finalment, agafada de la mà de l'activitat turística.³

A partir de 1991 les dades demogràfiques canvien per fi la tendència. La població del Pallars Sobirà sembla haver aconseguit l'impossible, recuperar-se. Les últimes dades, provisionals, indiquen que hi ha, en aquest moment, uns 6.700 habitants censats a la comarca. I això sense tenir en compte, com fan ara els demògrafs, les xifres dels habitants/dia, que, en els mesos de màxima afluència turística poden arribar a doblar, triplicar i fins i tot quadruplicar, el nombre d'habitants censats.

Però aquest nou poblament al Pallars té unes quantes característiques particulars. Per una banda, tot i que el creixement global de la població és positiu, el creixement natural (la diferència entre naixements i defuncions) continua essent negatiu. Així, són les persones que han immigrat, les que han fet invertir la tendència demogràfica que predominava fins fa quinze anys, i la prudència ens fa dir que potser aquest creixement no està del tot consolidat. Per altra banda, la distribució dels nous habitants en el territori no és, ni de

3. *El Pallars Sobirà. Estructura socio-econòmica i territorial*. Col·lecció Catalunya Comarcal, Barcelona, 1983.

bon tros, homogènia. Mentre que els pobles de la capçalera de les valls continuen tancant i tancant portes, els pobles de les fondalades s'expandeixen cap a tots costats, fruit de la demanda de segones i terceres residències i en menor mesura, d'habitatges per als nouvinguts, siguin o no de la mateixa comarca. És precisament aquest fet, el que ens fa pensar en un nou tipus de poblament, o de despoblament, segons d'on es parli, que, sense entrar en el debat de si és o no positiu, està fent canviar radicalment la fisonomia del Pallars i també de la resta de comarques de l'Alt Pirineu.

A això, encara hem d'afegir un nou punt de vista: si tenim en compte, com s'apuntava abans, les xifres dels habitants totals que passen pel territori (incloent-hi residents i no residents), hem de concloure que el conjunt de comarques de l'Alt Pirineu mai havien estat tant poblades com ara.

Les conseqüències d'aquest nou entramat són múltiples; de les taules de debat realitzades durant el projecte, se'n poden treure i deduir algunes, la majoria derivades directament del testimoni i les experiències particulars dels participants. Des de rurals som conscients que ens falta encara una important tasca per recollir més testimonis que permetria fer una anàlisi més exhaustiva de la situació, dels desequilibris que se'n deriven i de les dificultats amb que s'han d'enfrontar aquells que decideixen residir al Pallars Sobirà. Alguns demògrafs (vegeu l'apartat de la taula de debat sobre despoblament), adopten una visió innovadora i proposen que es canviïn els antics conceptes de poblament i ocupació del territori (referint-se al que podríem anomenar "habitants no residents"). Però des de rurals pensem que la identitat, o el fet de guanyar-se la vida en una comarca, no poden passar-se per alt i que, tot i que canviem els vells conceptes, el que viu dia a dia al Pallars Sobirà és el que pateix i gaudeix les característiques econòmiques, socials, paisatgístiques, culturals... de la comarca. A banda d'això, el progressiu abandonament dels pobles de les capçaleres de les valls no pot prendre's, senzillament, com un fet natural de moviment poblacional. Ha d'analitzar-se, si més no, si els petits pobles perden població perquè els seus habitants i els habitants possibles prefereixen residir en nuclis més pròxims a l'eix viari principal o si aquest moviment està originat per causes alienes a la seva voluntat.

Finalment, cal no oblidar els protagonistes de la recuperació demogràfica. La gent que empena per diferents motius, ja des de la dècada dels anys

setanta, van decidir establir la seva residència al Pallars. Primer van ser els anomenats "neorurals", després joves que han aprofitat les oportunitats laborals generada per l'activitat turística, i finalment, els immigrants de nacionalitat estrangera, que ara constitueixen també un percentatge important dels nousvinguts. Amb el seu testimoni i el de tots aquells que han participat amb rurbans al projecte Dorve s'ha elaborat el recull d'opinions que segueix i que és només una petita mostra de tot el que s'ha parlat, proposat i debatut durant els 7 mesos de reunions.

TAULES DE DEBAT SOBRE DESPOBLAMENT I NOVA IMMIGRACIÓ

En les taules de debat sobre despoblament i nova immigració s'ha intentat debatre, d'una banda, el nou repartiment territorial dels habitants del Pallars Sobirà, que està deixant els pobles de les capçaleres de les valls amb una població molt baixa, generalment d'edat avançada, en contraposició a l'augment demogràfic dels pobles del fons; i per altra, la relació dels nousvinguts a la comarca amb la gent que hi ha nascut, quina és la societat que s'han trobat uns en arribar i què en pensen uns dels altres.

La dinàmica demogràfica d'una zona està estretament lligada a la seva dinàmica econòmica i a les sinergies que es generen al voltant d'aquesta. Per aquest motiu, a les taules de debat ha estat inevitable parlar de turisme, d'urbanisme, de possibilitats laborals i econòmiques i d'equipaments socials de primera necessitat.

A grans trets, podríem dir que els participants a les taules han situat l'activitat turística en una posició ambivalent. És, d'una banda, el principal motor que ha impulsat la recuperació econòmica de la comarca, i de l'altra, la que provoca, amb l'encariment de preus en l'habitatge, les principals dificultats per aquells que volen establir-s'hi. Aquest encariment es fa palès, de forma particular, als petits nuclis de les capçaleres de les valls, que en el millor dels casos, quan estan habitats, actuen com a "pobles dormitori" -els nens van a escoles de pobles grans i els pares van a treballar fora. La resta, són pobles rehabilitats, ocupats en la seva major part per habitatges de segona residència. Tot plegat, agreujat per l'abandó progressiu de la ramaderia i les deficiències en infraestructures i serveis, ha motivat una ocupació desigual del territori, principal característica de l'actual composició demogràfica de la comarca.

Per donar major claredat al recull, s'han dividit les opinions en àrees temàtiques:

Emigració

En la darrera dècada, la comarca ha rebut població jove atreta per l'oferta laboral relacionada amb els esports d'aventura i altres activitats turístiques. De forma paral·lela, encara que no tan evident com fa dos i tres dècades, molts joves de la comarca —sobretot aquells amb estudis de grau superior— han anat a viure fora.

Opinions recollides:

- L'emigració de la gent jove de la comarca cap a comarques amb més possibilitats laborals ha tingut i encara té importants repercussions socials.
- Existeix un sentiment força generalitzat entre la gent més gran de la comarca de desesperança i menysteniment cap al territori. Aquest sentiment s'ha transmès sovint als fills i ha condicionat decisions a l'hora d'escollir el lloc de residència.
- La manca de diversificació econòmica dificulta que molts joves de la comarca, disposats a viure-hi, es quedin o tornin. Oferir als joves incentius per iniciar els seus propis projectes empresarials fomentaria la localització de les seves idees i negocis a la comarca.

Política

L'alta muntanya necessita un tractament especial en les polítiques de les administracions. La seva localització, característiques orogràfiques, estructura demogràfica, les deficiències en serveis i infraestructures, etc., la fan especialment sensible a patir desigualtats socioeconòmiques.

Opinions recollides:

- Algunes iniciatives promogudes per l'Administració mostren símptomes de desconeixement de la realitat pallaresa i de les zones de muntanya en general. Aquest fet pot ser degut a l'escàs pes demogràfic de la comarca (i del conjunt del territori pirinenc) que, traduït en vots, té molt poca presència.

El sector primari

El sector primari ha viscut un fort retrocés a partir de la segona meitat del segle xx. Les diferents crisis per les que ha passat el sector —fallida de cooperatives lleteres, entrada al mercat únic europeu, manca de relleu generacional...— han fet ressentir aquesta activitat, que ara per ara, ha perdut bona part del pes que tenia a la comarca.

Amb tot, el grup més jove de ramaders que queden ha revifat el sector aportant noves idees i, sobretot, amb un canvi d'actitud que recupera el cooperativisme entre pagesos. Molts empresaris agraris i ramaders aposten per la tecnificació de les seves explotacions, per la producció de productes de qualitat i per generar tot el cicle comercial dins la mateixa comarca (producció — transformació — distribució), a fi d'augmentar la rendibilitat.

Opinions sorgides a les taules de debat:

El retrocés de les formes de vida tradicionals (pagesia) lligades als petits nuclis rurals ha comportat un progressiu deteriorament i pèrdua de valor de l'entorn. En els darrers anys, el nombre d'explotacions ramaderes al Pallars Sobirà ha disminuït de forma dràstica. Amb aquest fenomen, l'abandó d'importantes zones del territori, tradicionalment ocupades per prats de dall, s'està fent evident.

- La desaparició de la ramaderia a les zones de muntanya només podria evitar-se amb l'aplicació de mesures resolutives i urgents.
- La política agrària europea ha desafavorit i estancat les possibilitats econòmiques de la ramaderia al Pallars Sobirà.
- El sector ramader és massa dependent de les subvencions, i això el converteix en un sector fràgil i en situació risc.
- En l'àmbit polític, es considera que sempre s'ha donat prioritat a altres sectors.
- Existeix una sensació predominant de que "el pagès mai és tingut en compte".

Opinions que demanen millores:

- A l'hora d'aplicar mesures compensatòries, s'hauria d'evitar convertir l'activitat ramadera en una activitat residual o de caràcter folklòric, com ja perceben alguns pagesos.

- Hi hauria d’haver un posicionament clar per part de l’Administració autonòmica i estatal per afavorir les zones rurals de muntanya. Hagués estat significatiu apostar per la indemnització compensatòria de muntanya (ICM).
- Potenciar, dinamitzar i dignificar l’activitat agrícola i ramadera podria revertir, en certa mesura, el despoblament de les capçaleres de les valls. Podria ser efectiu, motivar la gent jove a continuar amb les activitats ramaderes (especialment els que poden protagonitzar un relleu generacional en l’activitat ramadera familiar).

Activitat econòmica

La principal activitat econòmica al Pallars Sobirà és, avui, la relacionada amb el turisme i totes les activitats vinculades a aquesta: construcció i tot el sector de serveis. És produeix així un fort monocultiu, amb l’única excepció d’un feble sector primari, una molt minsa activitat industrial i uns pocs professionals liberals. De moment, no es preveu cap canvi en aquesta tendència, que s’ha accentuat en els darrers anys.

Opinions recollides:

- La davallada dràstica de l’ocupació en les dues activitats econòmiques més importants a la comarca a la darrereria del segle XX, el sector hidroelèctric i el sector ramader, han estat seguides per un augment en els llocs de treball relacionats amb el sector turístic.
- Es remarca el benefici que aporten les empreses d’esports d’aventura generant llocs de treball.
- També s’esmenta que és difícil mantenir un lloc de treball en aquest sector perquè les condicions laborals són dures. L’estacionalitat —empreses d’esports d’aventura a l’estiu i estacions d’esquí a l’hivern—, fa que les condicions contractuals de molts treballadors siguin molt precàries. Això dificulta l’assentament prolongat a la comarca dels joves que es dediquen a aquestes activitats.
- Molts dels joves amb estudis mitjans i superiors no tornen al Pallars després d’acabar la carrera degut a la manca de possibilitats laborals relacionades amb la seva formació, i a la dificultat per establir algun petit negoci o empresa.

- La distància de la comarca amb els fluxos econòmics principals dificulta l'establiment de petites o mitjanes empreses.
- Molts professionals que viuen a la comarca han de resignar-se amb feines poc qualificades.
- Les estratègies econòmiques de la comarca estan dissenyades pel turisme que rep el territori i no per a possibles nous habitants.

Opinions que demanen millores:

- S'haurien de buscar mecanismes per promoure un turisme que es distribuís de forma més equilibrada durant l'any, generant possibilitats laborals més estables i de millor qualitat.
- La diversificació econòmica i el sector primari es podrien promoure si hi hagués una aposta ferma des de l'Administració.
- Seria necessari regular les condicions laborals dels treballadors del sector turístic.
- Caldria generar ajuts compensatoris per iniciatives privades que s'establissin a la comarca.

Alternatives econòmiques

El sector turístic té una importància cabdal en el desenvolupament del Pallars Sobirà i de les àrees de muntanya. Seria un error pensar que és imperatiu buscar una alternativa per substituir-lo. Amb tot, cal que tots els sectors es qüestionin l'actual model i es plantegin si existeixen alternatives que puguin integrar-se en l'actual dinàmica comarcal.

Opinions recollides:

- Algunes iniciatives per establir petits negocis de manufactura no han prosperat per la dificultat en trobar locals a preus accessibles (l'especulació immobiliària, impulsada per la demanda del turisme, n'ha fet augmentar el preu).
- Alguns dels petits productors que hi ha (o hi ha hagut) a la comarca es troben "abandonats" per l'Administració, que no contempla per ells cap tipus d'ajut (no necessàriament subvencions).
- L'augment de diversificació econòmica a la comarca afavoriria el retorn de molts joves que han estudiat fora i permetria que els que estan vivint-hi poguessin optar per feines més qualificades.

- S’apunta la possibilitat que les noves tecnologies aportin alternatives laborals, a més d’una millora en les actuals.
- Comencen a haver-hi professionals que han optat per viure al Pallars Sobirà (editors, traductors, economistes, arquitectes...) i que treballen per una empresa de fora. La millora de les comunicacions digitals facilitaria que poguessin establir-se molts altres professionals.
- Les característiques geogràfiques de la comarca la fan idònia per poder absorbir una quantitat important de petites indústries, que a més, pel seu reduït volum, podrien situar-se en pobles de les capçaleres de les valls. L’establiment de negocis d’aquest tipus afavoriria la reactivació i diversificació econòmica de amb activitats alternatives o complementàries al turisme i permetria repoblar molts dels petits nuclis semi-despoblats que ocupen gran part del territori.
- L’oferta de productes diferenciats i autòctons sembla una alternativa esperançadora per a industrialitzar a petita escala el Pallars Sobirà. Moltes de les iniciatives que han anat sorgint a la comarca han prosperat i han permès mantenir vius molt pobles.

Infraestructures i serveis

La millora de la xarxa viària a la comarca ha estat un dels factors clau que ha contribuït al seu desenvolupament. La mobilitat interna i externa ha facilitat l’accés, no només pels visitats, sinó també per les persones que hi treballen.

128

L’equipament infraestructural i de serveis de la comarca: clavegueram, aigua potable, depuradores, etc. ha millorat en tots els pobles de la ribera. L’assistència sanitària, tot i tenir importants mancances, ha millorat en centres i horaris de visita. Les deficiències que encara existeixen en aquest sentit es fan més paleses en els pobles de les capçaleres de les valls (pitjors comunicacions viàries, dificultat per accedir ràpidament als serveis sanitaris i socials, etc.). Aquest fet ha agreujat la situació de davallada demogràfica que pateixen aquest nuclis.

Opinions recollides:

- Existeixen deficiències en l’assistència sanitària. Si un pacient necessita fer-se una radiografia, una ecografia, etc. s’ha de desplaçar, com a mínim 40 km, fins a l’hospital comarcal (situat al Pallars Jussà).

- La centralització dels serveis públics (especialment els de salut) fa que moltes persones grans dels pobles de les capçaleres es traslladin a viure a pobles del fons de les valls.
- La comarca no està ben preparada per absorbir el gran flux de visitants que es concentren en èpoques molt concretes de l'any.
- La dificultat d'accés i mobilitat en molts nuclis accelera el procés de despoblament.
- Els professionals lliberals que s'han establert a la comarca tenen moltes dificultats per treballar mitjançant comunicacions digitals o per desplaçar-se fora del Pallars en transport públic.

Opinions que demanen millores:

- Creació d'un hospital d'urgència amb els serveis mínims d'atenció mèdica.
- La millora de les comunicacions, especialment l'oferta de transport públic, facilitaria la feina de molts professionals que s'han establert a la comarca i que tenen vincles laborals a l'àrea metropolitana de Barcelona, Lleida, etc.

Urbanisme i habitatge

Creixement desordenat, dificultats en l'accés a l'habitatge, increment dels preus, proliferació de pobles de segona residència... El turisme ha vingut agafat de la mà d'un creixement urbanístic molt important que, com a conseqüència, ha motivat un increment en el nivell de vida només assumible pels visitants i per uns pocs habitants de la comarca. L'increment dels preus dels habitatges per rehabilitar i de nova construcció, els fa inaccessibles per molta gent que voldria establir-se a la comarca, i de retruc, dificulta la revitalització de molts pobles de les capçaleres.

Opinions recollides:

- El turisme ha motivat un important desenvolupament al Pallars Sobirà, però cal posar-lo sota una mirada crítica per tal de veure si ha ajudat al poblament equilibrat. Segons els assistents, el model turístic del Pallars Sobirà ha provocat un augment desmesurat de segones residències (molts no consideren les segones residències com un àmbit del turisme), que ha perjudicat a les persones que tenien o tenen la intenció de quedar-s'hi a viure i ha condicionat la vida activa dels pobles. Tots els pronòstics

indiquen que aviat ens trobarem amb dos tipus de pobles fantasma: els deshabitats i els que només són ocupats durant uns pocs dies l'any.

- Els preus dels habitatges als pobles de les capçaleres solen ser molt alts. Moltes de les persones que podrien establir-hi la seva primera residència queden excloses del procés de "compra-venda". Aquest tipus de finques, als preus actuals, només poden ser destinades a segones residències.
- La facilitat per adquirir un habitatge en un poble del fons de la vall és molt major que en altres indrets més apartats: major oferta, preus més assequibles, no hi ha necessitat de reformes...
- Un exemple de les conseqüències del turisme de muntanya en relació amb el futur dels pobles és el cas de la vall d'Àssua. La construcció de les pistes d'esquí de Llessui va fer que els pobles més pròxims (Seurí i Llessui) es beneficiessin molt ràpidament de la construcció de segones residències. En altres pobles (com Altron), aquest fenomen no es va donar amb la mateixa intensitat. Actualment, amb les pistes ja tancades, a Altron hi viuen famílies joves novvingudes que han tingut l'oportunitat de llogar o comprar una casa a un preu assumible. Un fenomen que a Seurí, per exemple, no ha sigut possible, ja que no hi ha habitatges disponibles.

Opinions que demanen millores:

- Caldria trobar mecanismes per facilitar l'accés a l'habitatge a les persones que volguessin quedar-se a viure als nuclis més apartats. Es podrien, fins hi tot, donar ajudes a les famílies que adoptessin aquesta opció.
- Caldria aplicar mecanismes per reduir la segona residència i fomentar la compra d'habitatges per a establir residències fixes.
- La figura del guardapoble podria adoptar-se (existeixen exemples a les comarques veïnes) com a mesura extrema per a resoldre la vulnerabilitat en seguretat dels pobles deshabitats. En tot cas, aquesta figura no resol altres aspectes molt importants com la transformació i abandó del territori del voltant dels pobles.
- Podria seguir-se el model del Govern Basc per a repoblar nuclis amb baixa densitat demogràfica i amb greus problemes d'habitatge. Consisteix en donar subvencions a persones joves que estiguin interessades en comprar un habitatge per rehabilitar-lo.

El caràcter pallarès

En gran part de la població pallaresa, especialment la de més edat, predomina un cert sentiment d'inferioritat respecte a la gent d'altres comarques. Aquest fet, al qual segur que contribueixen nombrosos factors, ha minuat el caràcter de la població que no ha mostrat oposició ni ha qüestionat iniciatives empresarials que han vingut de l'exterior, i que no sempre han estat favorables per la comarca. Aquestes experiències han contribuït a crear certs recels vers els visitants, forjant un caràcter tancat, de vegades rude i poc obert a la cooperació.

Això, agreujat per les diferents crisis econòmiques del sector primari i per la tradició ancestral i endògena de protegir el patrimoni familiar mitjançant contractes matrimonials blindats (capítols matrimonials) a fi de conservar durant generacions el poder socioeconòmic de les "cases fortes", ha afavorit actituds individuals pel benefici propi i ha afegit dificultat al desenvolupament econòmic comarcal, que va endarrerir respecte a altres àrees del país.

Opinions recollides:

- Es detecta en la vida rural una manca de dignificació.
- Les transformacions socioeconòmiques dels darrers anys han portat un sentiment de desesperança envers el territori, especialment entre els sectors de més edat de la comarca, que han estat els que han protagonitzat el retrocés de les formes de vida tradicionals.
- Les tradicions en l'àmbit familiar de protecció de béns s'han obert a canvis. Les noves generacions han menat una transformació espontània en els replantejaments empresarials, afavorint el cooperativisme.

131

Opinions que demanen millores:

- Caldria treballar per recuperar la confiança en el territori, per creure en les seves potencialitats i evitar, així, un sentiment que ha motivat i potser continua motivant, l'abandó de la comarca per part de la gent més jove.
- Seria convenient dignificar la feina del pagès. És important que la gent jove vegi en aquest sector una oportunitat laboral digna, mitjançant la innovació tecnològica, el cooperativisme i, sobretot, la convicció de que es tracta d'un negoci rentable i amb futur.

Escoles rurals

Un fenomen que pateixen els pobles de l'Alt Pirineu, i molts altres petits pobles del país, és el tancament de les escoles rurals. Aquests espais juguen un important paper en el manteniment de la vitalitat dels petits nuclis i el seu tancament té fortes repercussions.

Molts pares de la comarca opten per portar els seus fills a les escoles dels pobles més grans, tot i que, en alguns pobles, hi hauria alumnes suficients per mantenir l'escola rural activa. Els pares creuen que d'aquesta manera millora la sociabilitat dels seus fills.

Opinions recollides:

- La manca d'escoles rurals (poc promogudes i no sempre desitjades) converteixen molt nuclis en pobles dormitori.
- Sovint, els pares es mostren reticents a aquest tipus de centre educatiu, al considerar que les escoles rurals dificulten les relacions socials normals per un nen.
- Cal suposar que de gent per viure als pobles no en falta. A la comarca hi ha casos que ho fan palès i que demostren que existeixen mètodes per revitalitzar petits nuclis. En el cas de Tírvia, l'escola que estava a punt de tancar-se per falta de nens, va poder mantenir-se activa, després que l'Ajuntament fes una crida estatal, buscant famílies amb fills que estiguessin disposades a viure al poble, tot facilitant-los l'habitatge.

132

Opinions que demanen millores:

- Podria potenciar-se el paper de les escoles rurals com a centres de dinamització dels mateixos pobles i buscar alternatives als serveis escolars dels pobles més grans. Alhora, caldria promoure altres espais de lleure en diferents punts de la comarca per facilitar la relació dels infants que reben formació en escoles rurals. Exemples d'això serien l'Escola de Música de Rialp o els clubs esportius.

Nova immigració

La immigració al Pallars Sobirà s'inicià als anys 70 amb l'arribada dels primers "neorurals" als petits nuclis de la comarca. Aquests s'hi instal·laren, sovint moguts per motius ideològics, buscant una forma de vida que s'apartés de la voràgine de les ciutats.

Anys més tard, aquest fenomen ha sofert una evolució. Arriben immigrants d'altres nacionalitats atrets per l'oferta laboral que proporciona el turisme i la construcció. A més, l'oferta laboral en les empreses d'esports d'aventura i la implantació de mòduls de segon cicle dirigits a la formació de futurs professionals relacionats amb les empreses turístiques ha motivat l'arribada de gent jove disposada a viure a la comarca.

Aquesta nova entrada d'habitants, però, no s'està produint amb una integració ràpida a la societat pallaresa. Fins i tot persones que van arribar a la comarca ja fa més de trenta anys encara són considerats per alguns, com a persones de fora o "hippies".

Opinions recollides:

- Es detecten problemes de socialització entre els nouvinguts i els habitants nascuts a la comarca. No sempre es troben punts de comunicació comuns. Entre altres factors, destaquen les diferències laborals: els nous habitants es dediquen majoritàriament a l'activitat turística i a la construcció.
- Existeixen prejudicis socials entre els nascuts a la comarca i els nouvinguts d'altres comarques.
- El nombre d'immigrants estrangers està augmentant, i en alguns casos, es detecten també problemes d'integració en la societat d'acollida.
- Al Pallars hi ha la possibilitat de trobar feina i els immigrants són necessaris per a cobrir llocs de treball relacionats amb el sector terciari, i que no són coberts per la gent nascuda a la comarca.
- L'augment demogràfic de la comarca ha estat protagonitzat en bona part pels nouvinguts que han decidit establir-s'hi. L'estabilitat demogràfica dependrà, en bona part, de que s'aconsegueixi una bona cohesió social.
- El fenomen neorural dels anys 70 i 80 ha afavorit que molts petits nuclis de les capçaleres s'hagin rehabilitat i conservin població durant tot l'any.

Opinions que demanen millores:

- Mantenir la cohesió social és necessari per a fixar nous habitants a la comarca, alhora que pot portar nous incentius perquè el jovent s'hi quedi a viure.
- S'hauria de prendre la interculturalitat com un valor afegit a la dinàmica sociocultural de la comarca.

És necessari buscar llocs de trobada on gent de diferents procedències poguessin relacionar-se.

LA TAULA DE DEBAT SOBRE "INICIATIVES ECONÒMIQUES DE DESENVOLUPAMENT PER PAL·LIAR EL DESPOBLAMENT"

A les taules de debat del mes de juliol vàrem convidar a gent de la comarca, a estudiosos, a gent de fora que havia protagonitzat experiències que ens podien ser útils, i a representants polítics. Una de les taules tractà específicament el fenomen del nou poblament (o despoblament) a l'alta muntanya pallaresa i es presentaren iniciatives, com la del Centre d'Art i Natura, que han contribuït a mitigar el despoblament i han ajudat al desenvolupament de les àrees rurals. Aquí recollim el testimoni de tres dels convidats.⁴

Francesc López Palomeque, especialista en geografia de muntanya, geografia del turisme i àrees marginals.

Per aquest estudiós del Pallars,

"el despoblament va lligat a la dinàmica econòmica d'un territori, i a les sinergies que s'hi produeixen. Al Pallars, les coses han canviat i molt respecte a fa vint anys. Existeix un redreçament econòmic bastant divers. [...]"

Respecte al despoblament s'ha de matisar que el Pallars mai havia estat tant poblat com avui. Hem de canviar el concepte que tenim d'ocupació del territori i el concepte de població resident i no resident. La realitat ens diria que el Pallars mai ha estat ocupat tant temps com ara. El que s'ha d'analitzar és com s'ocupa, amb quina periodicitat. [...]"

Vivim en un escenari regional totalment accessible, en relació al d'abans. Les comunicacions han millorat i això ens ha de fer canviar el 'xip' del poblament en un territori. [...]"

El balanç final del turisme és positiu. La presència humana al territori és conflictiva i els interessos contraposats dels diferents habitants generen conflictes [...]. És impossible pensar en un territori absent de conflicte.

'La bondat del turisme' és el caràcter transversal d'aquesta activitat. El turisme implica a gairebé tot el teixit productiu i empresarial de la comarca. De vegades, ni els mateixos empresaris són conscient que part de la seva producció es dirigeix cap al turisme. L'activitat turística fa distribuir els costos i els guanys en tot el teixit productiu i social. Determinats reptes que genera

4. Textos transcrits dels vídeos enregistrats a la taula rodona de despoblament el passat 25 de juliol de 2004, en el marc de les jornades "Mira se que et dic" del Projecte Dorve.

el turisme necessiten la implicació de tots els agents, fins hi tot per resoldre els problemes que aquest genera. [...]

Les idees que es difonen sobre els problemes de muntanya estan encara massa condicionades per lectures tradicionals. Falta una renovació de lectura de la realitat, del 2004, no del 1970. S'han d'actualitzar discursos, de polítics, entitats, associacions... encara es miren molt les fotos del Pallars d'abans. S'hauria de mirar a la realitat d'avui".

Serverino Pallaruelo, etnògraf i escriptor aragonès.

"[...] Han aparecido multitud de libros y estudios, casi todos tienen un fondo anclado en la melancolía de lo que se perdió, de lo que se fue... también tienen un fondo de confusión. Hemos disecado aquellas gentes, aquellas maneras de vivir, aquellos lugares, creyéndonos que los manteníamos vivos. Y nos hemos empeñado en que teníamos que construir nuestras casas como nuestros padres y nuestros abuelos. Mantenemos el horno y no hacemos pan, y no hacemos fuego y no tiramos la chimenea, y no almacenamos paja y mantenemos el pajar o las fiestas, y los raís, o los bailes... Este empeño, lo hemos hecho bien, hemos disecado bien "al animal", pero el animal no está vivo, nos hemos estado engañando pensando que disecándolo estaría vivo. Es hora de que lo cambiemos un poco. [...]

El despoblamiento es algo pasado. La melancolía como plataforma para desarrollar la dinamización no sirve. Aquello se acabó y ya no es útil. La gente no podía moverse para trabajar porque tenía que ir caminando y construía el pueblo allá donde tenía las tierras. El modelo de poblamiento de antes, se creó para una relación con el medio que ya no es la de ahora. Al tema del poblamiento tampoco hay que darle más importancia al que se pierda ese poblamiento: es ley de vida. No podemos seguir agarrados a una melancolía. [...]

135

Esto no sirve para dinamizar esta montaña. No sirven estas instituciones que antes servían para administrar los terrenos comunales, cuando ahora casi ya no existen los ganaderos y sus rebaños. ¿Sirve de algo mantener una institución que en lo único que ayuda es en estorbar a que surjan nuevas formas de organizar el territorio? No nos sirven ni los Ayuntamientos, son unidades demasiado pequeñas [...] Hemos de desdibujarlo o dibujarlo de otra manera [...]

Ante esta situación, todos somos recién llegados, el que viene de otro sitio y el que ha vivido aquí toda la vida. [...]

De cara a la planificación del futuro y de la dinamización económica, la añoranza del pasado tiene que tener un lugar extraordinariamente modesto, para poder construir el futuro. Hemos de volver a pensar el concepto de casa, de comunidad, de valle, de arquitectura tradicional.

Hemos de planificar pensando una vida mejor y fácil para los que viven y los que lo visitan. Que no sea complejo buscar una casa, comprar un terreno. Tenemos que quitar trascendencia a algunos conceptos, como "la casa", "la tierra", ya que algunos los consideran sagrados, porque eran de sus abuelos, de sus antepasados y no dejan actuar. [...]

En Aragón, en Huesca, hay 300 pueblos abandonados y 100 son del gobierno aragonés. Haría falta una desamortización como en el siglo pasado, esto tendría que estar fuera de manos muertas que ni compran ni venden. Estos pueblos están muertos. En Cataluña esto no existe, pero tendría que haber una desamortización mental, que nos permita a la gente que vivimos en el Pirineo, abrírnos a la sociedad.

Dos premisas básicas para el desarrollo de la montaña: Mantener el medio en buen estado y que no prime a la hora de planificar nada la atadura a temas trascendentes que no lo son, y que se busque la facilidad para la vida de los que están y los que vengan, para comprar, para vender, para instalarse, para participar en instituciones y luego deshacer todos los lazos que han creado instituciones que son inútiles y que no crean más que dificultades para quien quiere instalarse aquí".

Lluís Llobet, geògraf. Centre d'Art i Natura de Farrera.

"El Centre d'Art i Natura arriba a bon port perquè hi ha una història al darrera, un complement, que uneix aquella gent que van venir de fora amb aquelles persones que eren de tota la vida de Farrera. [...]

A Farrera hi ha 10 cases obertes tot l'any, dins un municipi plurinuclear de 6 nuclis. A Farrera li tocava despoblar-se, a menys que no es creessin unes pistes d'esquí, com va ser el cas d'Espot. [...] Ara hi viuen 23 persones tot l'any. Totes aquestes persones som nou vingudes, l'últim veí de Farrera va morir fa pocs mesos. [...]

Les nostres dedicacions són diverses: restauració, oficis, RCP, esports d'aventura, programació informàtica, un projecte de desenvolupament local (Centre d'Art i Natura), la ramaderia, etc. Per tant, hi ha una diversificació econòmica que podria marcar un futur per la comarca i constitueix un petit model de com podríem funcionar al Pallars per no dependre exclusivament del turisme. Farrera exemplifica bastant com podria funcionar una societat moderna d'alta muntanya.

S'ha arribat aquí perquè els edificis actualment habitats es van comprar, arreglar, etc. Entre l'any 1974 (inici de la immigració de neorurals) fins als 90, hi havia disponibilitat d'edificis, a un preu raonable... I això els feia accessibles per a economies mitjanes... actualment això és impossible.

Els preus assequibles van possibilitar que la gent que hi vivim ens hi poguéssim instal·lar. Aquest context propicia l'augment de població. La dinamització econòmica dels anys 90 ens fa pagar el preu d'una pujada dels béns immobles.

Amb el context històric dels anys setanta, el retorn a la terra i al mode de vida tradicional cridava nova gent al Pallars. Aquesta tendència és un fenomen del passat [...] Actualment, qui vol venir al Pallars? I viure de la terra? Ningú, exceptuant alguns casos que no acaben de prosperar.

A Farrera hem tingut a persones d'àrees metropolitanes d'Anglaterra, Escòcia, Alemanya, Irlanda i, és clar, de Barcelona. Per tant, el context d'aleshores i aquest moviment és produeix en tot l'àmbit internacional. Amb aquest context un projecte com el Centre d'Art i Natura arrela i els mateixos veïns el proposem i ens el creiem. També es proposa a l'Ajuntament perquè pensem que ha de tenir una base pública per al desenvolupament local”.

AVALUACIÓ DE LA PARTICIPACIÓ DEL 'PROJECTE DORVE'

Després de nou mesos des de l'inici del Projecte Dorve, aquest ha comptat amb més de 850 assistències entre les taules de debat o Fòrum Pallars, les taules rodones i els itineraris d'interpretació dels mesos de juliol i agost. En les assistències podem comptabilitzar més de 400 persones diferents participant en les diferents activitats del Projecte.

Els assistents a les taules de debat i taules rodones han estat, gairebé en la seva totalitat, habitants de la comarca, comptabilitzant un total de 700 assistències. La resta d'assistents s'han repartit entre les presentacions dels vídeos, el concert i els itineraris d'interpretació i procedien, gairebé en la seva totalitat, de fora la comarca.

137

Les activitats que s'han desenvolupat en el marc de les taules rodones "Mira se que et dic" han estat les següents:

1. Inauguració del "Projecte Dorve"
2. Taula rodona d'arquitectura i urbanisme
3. Concert de Jazz a càrrec de "Sitjazzband"
4. Conferència Jordi Font i Jordi Ribera
5. Taula rodona de planificació territorial
6. Taula rodona de dinamització econòmica - sector primari
7. Taula rodona de cultura

8. Taula rodona de despoblament
9. Presentació de la pel·lícula "Projecte Dorve"
10. Col·loqui sobre els mitjans de comunicació als Pirineus
11. Presentació de la pel·lícula "Projecte Dorve" (Cafè Pessets)
12. Itineraris d'interpretació

COSES PER DIR, VEUS PER SENTIR

En un projecte on el principal objectiu és la participació i la dinamització, el repte pel futur és ampliar el debat i arribar al màxim de gent possible. Per això s'han de buscar fórmules imaginatives, que no demanin un esforç excessiu per part de la població. Definir un model de comarca entre tots és un propòsit molt ambiciós; és molt difícil, si no impossible, trobar el consens en molts dels temes tractats, ja que els interessos dels pallaresos són diversos i sovint incompatibles.

Per això, les propostes de treball internes com les sorgides en col·laboració amb el Centre d'Estudis Ribagorçans han permès establir un pont, una mirada creuada, que tan sovint deixen de banda les administracions. Els problemes detectats al Pallars Sobirà no són exclusius de la zona i tenen, ben segur, similituds en valls veïnes com la Ribagorça. I és que, si la comarca de la Ribagorça catalana ha conegut un cert progrés econòmic des dels anys 90 —caldrà matisar novament de quina manera i en quin sentit—, la resta de la Ribagorça aragonesa no —excepte Benasc. Això hauria de ser un mirall i un avís de que mai no es poden tancar en banda les comunicacions i les accions comunes. La proposta de l'associació rurals d'obrir un debat al Pirineu és, doncs, extensible a totes aquelles zones que han patit d'igual forma el despoblament, els problemes de desenvolupament i la tutela des de centres polítics allunyats. Aquest primer treball és una mostra de la voluntat d'implicació local que fins ara no havia tingut una canalització o havia estat ofegada i que efectivament existeix.

En aquest mateix sentit, l'objectiu final del projecte, com ens han demanat insistentment els assistents a les taules, és arribar a aplicar algunes de les propostes que han sorgit en aquest debat públic en l'àmbit de la política local i autonòmica, així com en l'àmbit empresarial i associatiu. És aquí on l'associació rurals haurà d'esmerçar més esforços; per no convertir-se en un fòrum de debat més, sense una aplicació pràctica real.

BIBLIOGRAFIA

ALDOMÀ I.: "Evolució del model econòmic de la muntanya", *Espais*, 49: pp. 66-73.

AUBARELL G., BELZUNEGUI À., BORRÀS J., LLOBET LL., MOLAS R., PLANS A., VIÑAS J.: *El desenvolupament de l'alta muntanya, és sostenible? Mirada als futurs possibles*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, 1999.

El Pallars Sobirà. Estructura socioeconòmica i territorial. Col·lecció Catalunya Comarcal, Barcelona, 1983.

IDESCAT: *Cens de la població de 2001*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

SORIANO J.M., F. TULLA A.: "El repoblament del Pirineu català: desig o realitat?", *Mètode*, 36: pp. 65-70.